

Napoleon Gadymy Müsüriň we piramidalaryň syryny nädip açdy?

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Napoleon Gadymy Müsüriň we piramidalaryň syryny nädip açdy?

NAPOLEON GADYMY MÜSÜRIŇ WE PIRAMIDALARYŇ SYRYNY NÄDIP AÇDY?

Ieroglifleriň okalmagyny mümkün kylýan reşit daşyny fransuzlar tapdy

Mamlýuk goşunlaryna garşıy bolan Piramidalar söweşinden (1789-nyý ýyl) soñ Napoleon Müsure ýetmek ugrunda esasy ädimini ädipdi.

Ol garşıdaşlaryny piramidalaryň öñünde ýeňliše sezewar etmegi başaryp, bu gadymy ýurdy basyp almaga başlady.

Sebit hukuk taýdan alanda Osmanlynyň düzümünde bolsa-da, Napoleon strategiki çemeleşýärdi we düýp duşmanlarynyň mamlýuk pomeşikleridigini aýdýardı.

Napoleon gury ýere aýak basanda, maksadynyň Müsüri basyp almak däl-de, halky azatlyga çykarmakdygyny yqlan etdi.

Şoňa görä-de, mamlýuklaryň-asly guldan gelip çykanlaryň zalym

agalygyndan müsür halkyny azat etmelidi we osmanly sultanynyň häkimiýetini täzeden berkarar etmelidi.

Şu maksady babatda halkyň magnawy duýgularyny-da ulanan Napoleon taryha «Müsür deklarasıýasy» bolup geçen hatynda şeýle diýýärdi:

«Eý müsürliler! Size meniň bärík diniñizi ýíkmak üçin gelendigimi aýdarlar. Bu gornetin ýalandyr, ynanmaň. Zalymlara meniň bärík iýlen haklarynyzy alyp bermäge gelendigimi, Allaha mamlýuklardan has beter ynanýandygymy we Hezreti Muhammet bilen meni haýrana goýan Kurany-Kerime çäksiz hormatymyň bardygyny aýdyň. Nirede bol hasylly ýer, gymmatly egin-eşik, owadan ýesirler we ajaýyp öýler bar bolsa, hemmesi mamlýuklara degişli.

Eger Müsür olaryň mülki bolsa, Allanyň muny özlerine berendigine güwä geçýän hat görkezsinler. Allatagala adyldyr we merhemetlidir. Döwlet dolandyryşyna mundan beýlæk hemmeler gatnaşyp biler we hemmeler bagtyýar durmuşda ýaşar. Eý şeyhler, ymamlar we beýleki kethudalar! Fransuzlaryňam hakyky musulmandygyny we osmanlylaryň rehim-şepagatly patyşasy bilen hemise dost bolup gelendiklerini halkyňza düşündiriň. Biziň maksadymyz patyşanyň öñünde etmişli mamlýuklary mynjuryratmak. Bize dessine goldaw bermekçi olanlar müsterih bulunsunlar fakat mamlýuklara goşulmaga het edenleriň waý gününe! Olar

hezilllik garasyny görmezler we dünýäden ýok edilerler».

«Napoleonyň basybalyşlaryna çenli musulmanlar piramidalaryň syryny nämüçin çözüp bilmedi?» atly şundan öñki makalamda-da aýdyşym ýaly Napoleon Müsüri basyp alandan soñ özünü hamana ýurduň täze faraonydyr öýdenokdy.

Iň esasy -da, ol gelende ýany bilen 130-dan gowrak fransuz alymyny getirip, sebitiň taryhyndan klimatyna çenli hemme zady öwrenýän Müsür Ylymlar Akademiýasyny gurupdy.

Institutyň geçiren işleriniň netijesinde Gadymy Müsüriň taryhyна düşünmegimizi üpjün etjek we müsür ieroglifleriniň okalmagyny gazanjak reşit (rozetta) daşy tapyldy.

kitapcy.ru

Reşit daşy

• **Ieroglifleriň syry nädip çözüldi?**

Mukaddes ýazgy manysyny berýän ieroglyph «ieros – mukaddes, glifikos – ýazgy» sözleriniň birikmeginden döräpdir.

Munuň özi has köpem ybadathanalarda we köşkde ulanylýan birtüýsli ölüler dildi. Müsür halkynyň ulanýan gündelik diline «ieratik» diýilýärdi. Aýratynam mazarlarda bu diliň ulanylmagy we halk arasynda giňden ýaýramazlygy wagtyň geçmegini bilen ýatdan çykmagynyň iň esasy sebäpleriniň biridi.

Gadymy Müsür b.e.önüki 525-nji ýylda persler, b.e.önüki 332-nji ýylda-da Aleksandr Makedonskiý tarapyndan basylyp alyndy we dinastiýa çalşyklaryna uçrady.

B.e.önüki Ptolomeý (A.Makedonskinin serkerdelerinden) gadymy Müsürde öz dinastiýasyny guranam bolsa, özünden öňki faraonlaryň däplerini dowam etdirdi. Bu dinastiýa çalşygy we yzyndan gelen Rim basybalyşlygy Müsürde köşk apparatynda grek diliniň gürlenmeginne sebäp bolandygyna garamazdan, Müsüriň gadymy dilleri urp-adatlarda ýaşamagyny dowam etdirdi.

Günbatar dünýäsi bu dile birinji gezek 1633-nji ýylda nemes popy Afanasiý Kirheriň üsti bilen düşünmäge synanyşanam bolsa, hiç hili netije gazanyp bilmändi.

Napoleonyň guran Kairdäki Müsür instituty 1809-1824-nji ýyllarda 19 tomluk ýygyndyny taýýarlady, emma Gadymy Müsüre degişli ähli syrlar bu ýygyndynyň içinde jemlenenem bolsa, ieroglifler çözülmese, hiç hili gymmaty ýokdy.

Şeýle-de bu tomluklar gündogarşynas syýahatçylarynyň, mazar talañçylarynyň, günbatarly akyldarlaryň ähli ünsuni Müsüre gönükdiripdi.

kitapcy.ru

Pýer Fransua Buşer atly serkerdäniň Reşit şäherinde üstünden baran tapyndysy Gadymy Müsüriň ykbalyny tutuşlygyna üýtgedip taşlady.

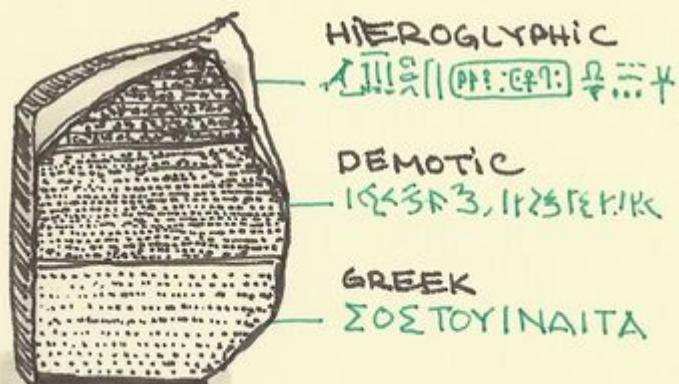
760 kg agyrlykda, 114x72x sm, 28 sm-lik goýy gök-ýaşyl, bazalt daş müsür ieroglifleriniň altyn açary ýalydy, çünkü daşda ieroglif demotiki we gadymy grek dili bilenem birmeňzeş tekst ýazylgydy.

Munuň özi Gadymy Müsüriň diliniň fonetikasyny we semantikasyny çözüp biljek rewolýusion açyşdy.

Bütin bu üýtgeşmeler bolup geçýärkä, Napoleonyň işleri şowlap gidibermeýärdi.

THE ROSETTA STONE

KEY TO DECIPHERING HIEROGLYPHICS
WITH THE SAME DECREE IN 3 SCRIPTS

kitapcy.ru

- Napoleonyň faraonlyk arzuwy soñlanýar

Edeni ugruna bolup, Müsürde ýeňişden ýeňiše pelesaň kakan Napoleona birinji zarbany iňlisler urdy.

Ebubekir portunda Napoleonyň demirli flotiliýasy iňlisler tarapyndan otlanypdy we fransuz goşunynyň ýurt bilen ähli baglanyşyklary kesilipdi.

Napoleon Müsürü gysymynda saklanam bolsa, şol bir wagtyň özünde Müsürde bendilikde saklanýan ýalydy. Şonuň üçinem ümzügini Gündogara diken Napoleon Hindistana çenli uzap ýatan giňişlikdäki ähli osmanly topraklaryny basyp almak üçin herekete geçdi.

Napoleonyň iň uly ýalňyşlygy Akka galasyna göz gyzdyrmagy boldy. Osmanly Napoleonyň garşysynda yzly-yzyna alynan ýeňlişlerden soň aşa lapykeçlige baryp, Napoleonyň Müsürdäki «döwletjazagyny» ykrar etme sepgidine geldi.

Jezzar Ahmet paşanyň garrap lagar düsensoň gaýtawul bermäge gurby çatmaz öýden Napoleon Ebu Utbäniň töwereginde düşläp, galany basyp almak üçin taýynlyk gördü.

Galanyň bir gije-gündiziň dowamynda eýelenip, indiki ýorişlere başlanmagyny talap eden Napoleon 1799-njy ýylyň 19-njy martynda goşun bölümlerine hüjüme geçmegi buýurdu.

Gala top atyşlary bilen böwsüldi, gala diwarlarynda açylan gädiklerden birinji hüjüme geçildi, emma netije fransuz goşunuñ gaty erbet gutardy.

Osmanly esgerleri köplenç birinji hüjümde gumbaýrak ýaly pytrap gidýärdi we fransuz esgerleri gyrybilen adamyny gyrýardy. Jezzar Ahmet paşanyň serkerdeligidäki esgerleriň birem yza tesmedi we hüjüme geçen fransuz goşun bölümünü doly ýok edipdi.

Gala diwarlaryna düşen gädiklerem şobada düzedilipdir, hatda

ýumrulan ýerler örülip durka Ahmet paşanyň esgerleri galadan çykyp, garşylyklaýyn hüjüme geçipdir we fransuz goşunynyň nyzamyny bozupdyr.

Napoleon birinji hüjüminiň ertesi günü täzeden hüjüme geçenem bolsa, hiç hili netije gazanyp bilmändir.

Mundan soñ ol gala diwarlarynda has ulurak gädikler açyp, galanyň darajyk gädiklerinden ötri meýdan garpyşygyna öwrüljek hüjüm meýilleşdirdi.

Gala diwary top atyşlary bilen uzak wagt oka tutulyp jaýrylandan soñ, fransuz goşuny uly güýç bilen hüjüme geçdi. Fransuz esgerlerini iň beter aljyradan zat hem togsan ýaşdan goja Jezzar Ahmet paşanyň goşunyň başynda durup fransuzlary garşylamagydy.

Däriniň döreden tüssesi dargansoñ Napoleon has beter aljyraňnylyga düşdi, çünki hüjüm ýolların goşun bölümleriniň aglabasy ýok edilipdi we diri galanylary Jezzar Ahmet paşanyň eline ýesir düşüpdi.

Taryhyň gujurly serkerdelerinden biri bolan Napoleon aňsat-aňsat ýan berjek general däldi, emma ol galanyň bir burçuny ýumranam bolsa, galany eýeläp bilmedi.

Yza çekilmegi makul bilen Napoleonyň yüzlerce esgeri ýesir düşüpdi, ol bulary Ahmet paşanyň elinde goýup biljek däldi.

Şonuň üçin Jezzar Ahmede hat ýazyp, ýesir çalşygyny etmegi teklip etdi. Paşa bolsa oňa beren jogap hatynda şeýle diýyärdi:

«Eden weýrançylyklaryňzy düzetmeseňiz, biziň size gatba-gat jogabymyz ýagly gülle bilen kesgir gylyç bolar».

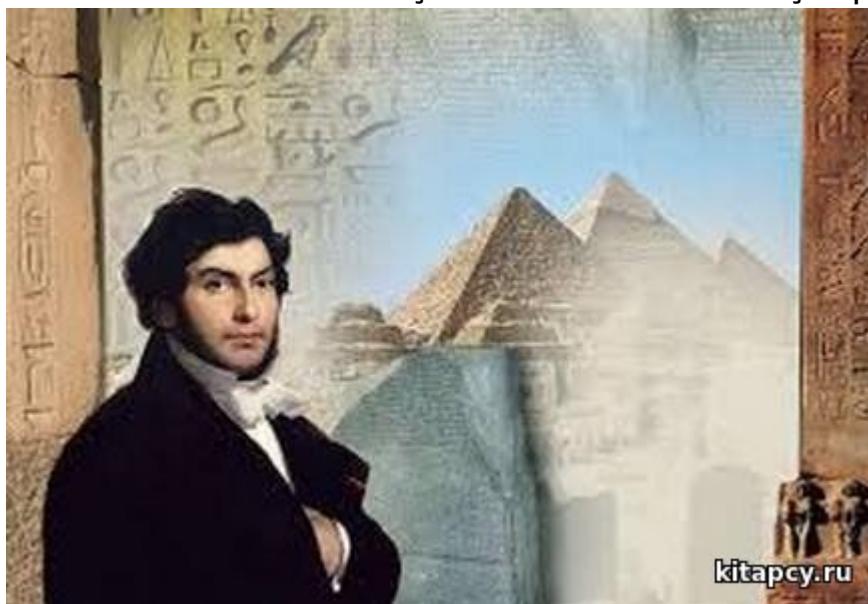
Napoleon Kaire gaýdyp gelende, yzynda wepat bolan we ýaralanan san-sajaksız esgerini taşlap gelipdi. Şeýle-de bolsa, beýik serkerde özünüň ýeňlendigini boýun alman, hatlarynda gojanyň köşgünü başyna ýumrandygyny we yzynda daş üstünde daş goýmandygyny aýdýardı.

Bady türkler tarapyndan gaýtarylan Napoleon kän wagt geçmäňkä Müsürdäki häkimiýeti iňlisleri aldyrdy we ýurtdan çykmaga mejbur boldy.

Rozetta daşy-da 1802-nji ýilda ähli fransuz goş-golamy bilen bile iňlisleriň eline geçdi we öwrenmek üçin Londona getirildi, emma fransuzlar akyllı hereket edip, daşyň ýüzünde ýazylanlary tutuşlygyna kopiýalap Pariże ugradyp bilipdiler.

Mundan beýlæk fransuz we iňlis alymlary ýurtlarynyň goşunlarynyň edişi ýaly rozetta daşynyň syryny çözmek üçin

biri-birleri bilen ýaryşdylar.
Bu daşyň syryny, ýagny, ieroglyph ýazgysyny birinji gezek okamak fransuz dilçisi Žan-Fransua Şampolýona miýesser etdi.

Žan-Fransua Şampolýon

Şampolýon iýerogliflerdäki şekilleriň käbiriniň sözlere, käbirleriniň bogunlara, galanlarynyňam harplara gabat gelýändigini anyklady.

Şampolýonyň Müsürdäki kypty gepleşigini suwara bilmegi bu ýazgyny çözmegiň iň esasy sebäpleriň biridi, çünkü kypylaryň dili gadymy müsür halkynyň diliniň gönüden-göni dowamydy.

Häzir Gadymy Müsure degişli näme bilýän bolsak, barsy üçin minnetdar bolmaly rozetta daşıy Londonyň «Britan» muzeýinde saklanýar.

Napoleon Müsüri basyp almaga synanyşmadyk bolanlygynda, belki-de, bu daş hiç wagtam tapylmazdy, çünkü ol Reşitde harby galany giñeltmek işleri geçirilende tapylypdy.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

Duşenbe, 26.06.2023 ý. Taryhy makalalar